

Helårige arbeidsplasser i fiskeindustrien

Bent Dreyer, Edgar Henriksen og Bjørn Inge Bendiksen

Nofima er et næringsrettet forskningsinstitutt som driver forskning og utvikling for akvakulturnæringen, fiskerinæringen og matindustrien.

Nofima har om lag 390 ansatte.

Hovedkontoret er i Tromsø, og forskningsvirksomheten foregår på fem ulike steder: Ås, Stavanger, Bergen, Sunndalsøra og Tromsø

Hovedkontor Tromsø:

Muninbakken 9–13
Postboks 6122 Langnes
NO-9291 Tromsø

Ås:

Osloveien 1
Postboks 210
NO-1433 ÅS

Stavanger:

Måltidets hus, Richard Johnsgate 4
Postboks 8034
NO-4068 Stavanger

Bergen:

Kjerreidviken 16
Postboks 1425 Oasen
NO-5844 Bergen

Sunnalsøra:

Sjølsengvegen 22
NO-6600 Sunndalsøra

Alta:

Kunnskapsparken, Markedsgata 3
NO-9510 Alta

Felles kontaktinformasjon:

Tlf: 77 62 90 00

E-post: post@nofima.no

Internett: www.nofima.no

Foretaksnr.:

NO 989 278 835 MVA

Creative commons gjelder når ikke annet er oppgitt

Rapport

<i>Tittel:</i> Helårige arbeidsplasser i fiskeindustrien	ISBN 978-82-8296-690-0 (pdf) ISSN 1890-579X
<i>Title:</i> Strategies for new and year-round jobs in the post-harvest seafood industry	<i>Rapportnr.:</i> 27/2021
<i>Forfatter(e)/Prosjektleder:</i> Bent Dreyer, Edgar Henriksen og Bjørn Inge Bendiksen	<i>Tilgjengelighet:</i> Åpen
<i>Avdeling:</i> Næringsøkonomi	<i>Dato:</i> 1 juli 2021
<i>Oppdragsgiver:</i> Nærings- og fiskeridepartementet (NFD)	<i>Ant. sider og vedlegg:</i> 16
<i>Stikkord:</i> Sysselsetting, Fiskeindustri, Forvaltnings- og foretaksstrategier	<i>Oppdragsgivers ref.:</i> -
<i>Sammendrag/anbefalinger:</i> PS – Denne rapporten ble skrevet i 2018 og var konfidensiell (Nofima rapport nr K-11/2018). Åpnes nå juli 2021 etter avtale med oppdragsgiver, Nærings- og fiskeridepartementet. Hensikten med denne rapporten er å vurdere ulike strategier for å utvikle nye og helårige arbeidsplasser i fiskeindustrien. Rapporten bygger på ulike forskningsprosjekter ved Nofima de siste 10 årene som har hatt som til hensikt å analysere struktur, produksjon og lønnsomhet i norsk fiskeindustri. Gjennom disse undersøkelsene er det utviklet et unikt tallmateriale som på ulike måter blir anvendt for å vurdere ulike strategier for helårige arbeidsplasser. Samtidig er det utviklet kunnskap om sentrale drivere for sysselsetting i norsk fiskeindustri som er viktig for å forstå både utviklingen og potensiale for å øke sysselsettingen i norsk landbasert fiskeindustri. Rapporten er organisert på følgende måte. Først redegjøres det for hensikten med rapporten. Deretter gis det en kort gjennomgang av status for sysselsettingen i norsk fiskeindustri. Rapporten går deretter over til å drøfte ulike drivkrefter for den utviklingen som beskrives. Med utgangspunkt i status og drivere for utviklingen går rapporten over til å drøfte ulike alternative strategier, institusjonelt og på bedriftsnivå, for å øke fremtidig sysselsetting i landbasert fiskeindustri i Norge.	<i>Prosjektnr.:</i> 20995
<i>English summary/recommendation:</i> The purpose of this report is to assess various strategies for developing new and year-round jobs in the post-harvest seafood industry. The report is organized as follows. First, the purpose of the report is explained. Then a brief review is given of the status of employment in the Norwegian post-harvest seafood industry. The report then discuss various driving forces for the development described. Based on the status and drivers, the report goes on to discuss various alternative strategies, institutionally and at company level, to increase future new and year-round jobs in the Norwegian post-harvest seafood industry.	

Forord

Denne rapporten er svar på en henvendelse fra Nærings- og fiskeridepartementet om hvilke strategier som kan bidra til å øke helårlig sysselsetting i den landbaserte fiskeindustrien i Norge.

Rapporten bygger på en rekke forskningsprosjekter som var gjennomført i Nofima før 2018, og der resultatene har relevans for hvordan forvaltning og aktører kan utvikle strategier for å nå målet om å øke helårlige arbeidsplasser i norsk fiskeindustri.

Rapporten ble oversendt departementet i februar 2018, og er nå åpnet og gjort tilgjengelig i Nofimas rapportserie.

Vi takker departementet for henvendelsen, og håper rapporten kan være nyttig i det videre arbeidet med å legge forholdene til rette for helårige arbeidsplasser i norsk fiskeindustri.

Tromsø, 01.07. 2021

Innhold

1	Bakgrunn	1
2	Sysselsetting i norsk landbasert fiskeindustri	2
3	Faktorer som påvirker sysselsetting.....	5
4	Strategier for økt sysselsetting	8
4.1	Biologi.....	8
4.2	Lokalisering og struktur	9
4.3	Global arbeidsdeling.....	9
4.4	Lønns- og arbeidsforhold.....	10
4.5	Produktvalg.....	11
4.6	Teknologiutvikling	12
4.7	Lønnsomhet.....	13
4.8	Helårige arbeidsplasser og fleksibilitet.....	14
5	Referanser	16

1 Bakgrunn

I forbindelse med behandlingen av Meld. St. 10 (2015–2016) "En konkurransekraftig sjømatindustri" ba Stortinget regjeringen om å utarbeide en strategi for helårsarbeidsplasser i fiskeindustrien. I sin innstilling fremholdt næringskomiteen at bedre utnyttelse av råstoffet er en forutsetning for økt verdiskaping i sjømatnæringen. Komiteen er derfor opptatt av at de fiskeripolitiske reguleringene fremmer kvalitet og bidrar til å øke verdien på sluttproduktet.

I forbindelse med utarbeidelse av en slik strategi har departementet bedt Nofima om å oppsummere sine forskningsresultater når det gjelder status for sysselsetting i norsk landbasert sjømatindustri og mulighetene for å øke fremtidig sysselsetting i industrien. Hensikten med denne rapporten er derfor å drøfte muligheter og begrensninger for å øke sysselsettingen i denne delen av norsk sjømatnæring. Rapporten retter i liten grad oppmerksomheten mot status for sysselsettingen. Det har sammenheng med at dette er levert til departementet tidligere i form av egne arbeidsnotat. Hensikten her er først og fremst å redegjøre for våre funn om sentrale faktorer som påvirker sysselsettingen og mulighetene for å utvikle strategier som øker sysselsettingen.

I rapporten har vi definert sjømatindustri som den delen av norsk fiskeindustri som er lokalisert på land og som i ulik grad foredler fisk – både oppdrettet og fanget. Når det gjelder sysselsetting, har vi valgt å konsentrere oss om sysselsetting i Norge. Dette til tross for at store deler av sysselsettingen, basert på fisk fanget og oppdrettet i Norge, skjer utenfor landets grenser.

Dette er en sammensatt industri når det gjelder råstoffkilder, størrelse, produktportefølje og lokalisering. Slike kjennetegn ved fiskeindustrien er sentrale for å forstå dagens status for sysselsetting og potensial for fremtidig sysselsetting. Dette er samtidig en industri som er karakterisert av stor politisk oppmerksomhet. Industrien må forholde seg til særegne institusjonelle rammer for organisering av verdikjeden og omsetning i ulike mellommarkeder. I vår analyse forutsettes det at slike rammer vil være til stede også i fremtiden. Rammene er viktige for å forstå både lønnsomhet, produksjon og sysselsetting i denne industrien. En viktig premiss i vår analyse er at både deltakerloven og fiskersalgslagsloven vil være uforandret. Det innebærer at strategier som bygger på å trygge volum og kontinuitet på råstoff gjennom økt eierskap i flåte vil være utelukket for fiskeindustrien. Samtidig vil strategier knyttet til å skaffe seg kapitalbase forankret i eksklusive fangstrettigheter være utelukket.

2 Sysselsetting i norsk landbasert fiskeindustri

I det følgende vil vi presentere statistikk som beskriver utvikling og status i sysselsetting i landbasert foredlingsindustri. Dette er basert på to dokumenter; et notat (Bendiksen, 2016) og en rapport (Henriksen *et al.*, 2017) som begge beskriver utvikling i sysselsetting. For lesere som er interessert i detaljer rundt utviklingen henvises det til disse rapportene. Her vil imidlertid oppmerksomheten rettes mot drivkrefter som er viktige for å forstå utviklingen og strategier. En slik forståelse er avgjørende for å forstå hvilke muligheter som fins for utforming av institusjonelle virkemidler som kan bidra til å påvirke bedriftenes valg av strategier for å øke sysselsettingen og dempe sesongsvingningene i produksjonen.

Overnevnte dokumenter gir oss mulighet til å gi en oversikt over sysselsatte fordelt etter ulike kriterier. Her vil vi presentere sysselsatte etter produksjonstype, nasjonalitet samt geografisk fordeling. Vi vil også presentere tall for permitteringer. Det generelle bildet er at antall sysselsatte i fiskeforedling har holdt seg relativt stabil over perioden, med unntak av nedgang i årene 2005–2008.

Bendiksen (2016) har gjort en omfattende gjennomgang av foretak i enhetsregistret som inkluderer tall for sysselsatte meldt til NAV som har næringskoder innenfor fiskeforedling, oppdrett, fiskeri og engros. Disse er koblet mot våre egne interne oversikter, Fiskeridirektoratets sluttseddeldata og Mattilsynets register. Dette er en gjennomgang SSB ikke gjør. Det vises til Bendiksen (op.cit) for en nærmere redegjørelse for statistikken.

I Tabell 1 presenteres tall fra SSB for 2010–2015 og tall Nofima har hentet fra enhetsregisteret og underenheter i enhetsregisteret i mars og i juli 2016. I begge kvartal i 2016 har over 90 % av de sysselsatte telledato innenfor det respektive kvartal.

Tallene er hentet fra 426 bedrifter (foretak og underenheter), hvorav 390 i konsumindustrien og 36 i mel/oljesektoren. Til sammenligning er analysene av Henriksen *et al* (2017) basert på et utvalg som har variert mellom 298 og 250 bedrifter. Avvikene mellom sysselsettingstallene i 4. kvartal er lite mellom de to utvalgene. Dette skyldes at sysselsettingen i bedriftene som ikke dekkes av begge utvalgene er liten.

Tabell 1 Registrerte sysselsatte i sjømatindustrien (konsumindustri og mel/olje). Sum av bofaste sysselsatte og sysselsatte på korttidsopphold (Kilde SSB og Nofima)

	SSB					Nofima		
	2010 4.kv.	2011 4.kv.	2012 4.kv.	2013 4.kv.	2014 4.kv.	2015 4.kv.	2016 1.kv.	2016 2.kv.
Sum	10 591	10 455	10 927	11 406	11 681	10 560	16 196	15 200
Skagerak	454	411	411	495	773	910	1 159	1 042
Rogaland	542	554	462	479	537	445	679	504
Hordaland	1 237	1 138	1 156	1 218	1 249	1 207	1 480	1 422
Sogn og Fjordane	750	731	644	586	594	550	695	655
Møre og Romsdal	2 227	2 191	2 108	2 297	2 346	2 264	3 222	3 110
Trøndelag	1 345	1 374	1 471	1 571	1 661	1 680	1 918	1 909
Nordland	2 351	2 336	2 429	2 352	2 302	1 674	3 620	3 175
Troms	865	928	1 144	1 205	1 054	924	1 675	1 469
Finmark	820	792	1 102	1 203	1 165	906	1 743	1 914

Med endringene i datagrunnlaget i statistikken fra SSB, var sysselsettingen i norsk sjømatindustri vel 1000 mindre i 2015 enn året før. Hvor mye av forskjellen som kan forklares av endringen i datagrunnlaget vet vi ikke.

Våre tall for sysselsetting basert på materialet i enhetsregisteret og underenheter i enhetsregisteret viser en sysselsetting på over 16 000 i første kvartal og over 15 000 i andre kvartal. I begge kvartal i 2016 har over 90 % av de sysselsatte telledato innenfor det respektive kvartal.

Tallene viser den store sesongvariasjonen som er i sysselsettingen i sjømatindustrien. Spesielt tydelig er dette i de fylkene med størst innslag av hvitfiskindustri, som Møre og Romsdal, Nordland, Troms og Finnmark. I tillegg kommer innleid arbeidskraft i sesongen. Basert på tall innhentet fra et begrenset bedriftsutvalg, gir Henriksen *et al.* (2017: s. 31) et anslag på 20 % økning av arbeidsstokken som innleid arbeidskraft i sesongen.

Tallene fra SSB skiller mellom sysselsatte som er bofast i Norge og sysselsatte som er på korttidsopphold i Norge som er registrert sysselsatt i sjømatindustrien. Denne statistikken viser at nærmere 1200 personer som var bofaste utenfor Norge jobbet i fiskeindustrien i 4. kvartal i fjor. Tallet er nær en dobling i løpet av de siste fire årene.

Det reelle tallet er trolig langt høyere. Vi vet at svært mange av sesongarbeiderne i hvitfiskeindustrien er på korttidsopphold. En stor del av de mer enn 4000 flere som jobbet i sjømatindustrien i 2.kvartal i år, sammenlignet med 4.kvartal i fjor, er trolig på korttidsopphold.

I tillegg kommer innleid arbeidskraft på korttidsopphold som SSB har registret som sysselsatt i bemanningsbransjen, men som jobber i sjømatindustrien. Hvor mange dette dreier seg om, vet vi ikke.

Tabell 2 Registrerte sysselsatte i sjømatindustrien (konsumindustri og mel/olje) på korttidsopphold i Norge

	2010 4.kv.	2011 4.kv.	2012 4.kv.	2013 4.kv.	2014 4.kv.	2015 4.kv.
Sum	685	664	769	1016	1094	1183
Skagerak	7	10	12	26	23	21
Rogaland	17	18	12	67	96	107
Hordaland	47	37	50	145	148	142
Sogn og Fjordane	28	22	34	12	26	14
Møre og Romsdal	149	158	177	319	319	350
Trøndelag	101	139	134	119	191	217
Nordland	128	143	163	147	157	139
Troms	100	86	118	119	70	103
Finnmark	108	51	69	62	64	90

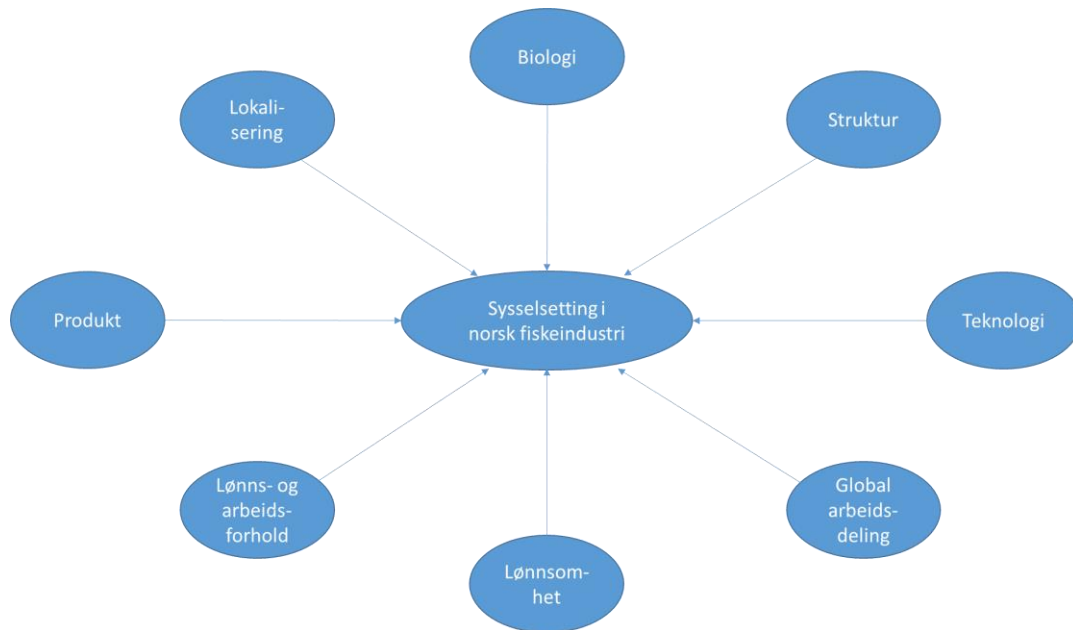
Tall fra SSB viser også hvor mange innvandrere som er sysselsatt i sjømatindustrien. Dette er personer som er født utenfor Norge, og som nå er bofaste i landet. Dette tallet var 4 186 i fjerde kvartal 2015. Sammen med 1 183 personer på korttidsopphold sto disse to gruppene for 51 % av sysselsettingen i sjømatindustrien. Dersom vi forutsetter at det er mange sesongarbeidere i hvitfiskindustrien, er det sannsynlig at andelen på korttidsopphold i Norge var betydelig høyere i 2. kvartal i 2016.

Ved siden av at sjømatindustrien er preget av store sesongvariasjoner i sysselsettingen, og dermed har langt færre helårige arbeidsplasser enn antall sysselsatte totalt, er det også trolig et stort innslag av sysselsatte som arbeider deltid. Statistikk innhentet av Henriksen *et al.* (2017), viser at mer enn 20 % av de sysselsatte hadde en avtalt arbeidstid som var lavere enn 34 timer per uke. Av de sysselsatte hadde 11 % en avtalt arbeidstid på mellom 4 og 22,5 timer per uke.

3 Faktorer som påvirker sysselsetting

Hensikten med dette avsnittet er å redegjøre for sentrale faktorer som påvirker sysselsettingen i norsk fiskeindustri. Som i alle industrier, er sysselsettingen i fiskeindustrien avhengig av en rekke forhold. Noen av disse forholdene er av generell karakter, mens andre er mer sektorspesifikke (Iversen *et al.*, 2016). Fiskeindustrien er karakterisert å være svært konkurranseutsatt. Det meste av produktene selges i et globalt matvaremarked. I tillegg er etableringskostnadene lave – både lokalt og globalt - for nye aktører. En sektorspesifikk utfordring er at store deler av industrien henter råstoffet fra et konsept basert på høsting fra en vill natur.

Figur 1 Faktorer som påvirker sysselsettingen i norsk fiskeindustri

I figuren har vi vist en del sentrale drivere for sysselsettingen. Ettersom fiskeindustriens viktigste innsatsfaktor er fisk – enten fanget fra ville bestander eller oppdrettet – er biologiske forhold viktig for sysselsettingen. Ofte er antall timeverk i industrien proporsjonal med volum fisk som prosesseres i anlegget. Volum fisk tilgjengelig er først og fremst avhengig av kvoter (i fiskeri) og konsesjoner (oppdrett). En særlig utfordring i fiskeri er at fiskens vandringsmønster og tilgjengelighet gjør at landingene ofte er konsentrert i avgrensede områder i hektiske sesonger. Det innebærer blant annet at sysselsettingen i fiskeindustrien ofte er sesongbasert. Det innebærer også at anleggene på land ofte er lokalisert nært fiskefelt. For industri basert på oppdrett er usikkerheten knyttet til råstofftilgang langt mindre enn industri som prosesserer vill fisk. Det er likevel sesongsvingninger i slakting av laks, med en topp på høsten på grunn av kombinasjonen MTB¹ og sterkest tilvekst på sommer og høst.

Strukturen i fiskeindustrien er avledet av primærleddet. I oppdrett ser vi at eierstrukturen gir føringen for hvor slakteriene og prosesseringsanleggene lokaliseres. Det samme ser vi i tradisjonell fiskeindustri – strukturen er tilpasset flåtestrukturen og landingsmønsteret. Den strukturelle utviklingen er karakterisert av at det blir stadig færre og større anlegg. Den vertikale integreringen (råvareproduksjon

¹ Maksimalt tillatt biomasse.

og foredling) er langt sterkere i havbruksdelen av fiskeindustrien enn i tradisjonell fiskeindustri. Også i den tradisjonelle fiskeindustrien ser vi dette. Særlig påfallende er det at stadig større deler av industrien er forankret i eierskap i fiskeflåten eller i havbruk. Det institusjonelle rammeverket setter imidlertid begrensninger for oppstrøms integrering gjennom Deltakerloven i villfisknæringen.

Et viktig element i den strukturelle utviklingen i fiskeindustrien er globaliseringen som har foregått i form av at store deler av verdikjeden – basert på norsk fangst og oppdrett – i stadig større grad lokaliseres i utlandet. Dette blir av mange karakterisert som lekkasje av arbeidsplasser. Flere forhold har bidratt til en økt global arbeidsdeling. I oppdrett har kontroll med volum og slaktetidspunkt gjort det mulig å utvikle effektiv logistikk til kontinentet med fersk ubearbeidet laks. Denne muligheten er også godt utnyttet i vinterfisket etter torsk. I villfangstnæringen blir også store volum frosset rund om bord i fiskefartøyene, som gjør det enkelt og effektivt for globale aktører å kjøpe og distribuere slikt råstoff til egne anlegg.

I kraft av at store deler av produktene som produseres i norsk fiskeindustri må eksporteres, er norsk fiskeindustri sårbar for valutaforhold og handelspolitikk. Verdien av den norske kronen varierer med oljeprisen. Det har blant annet ført til kostnadsulempet i fiskeindustrien i perioder med høy oljepris. En annen utfordring, knyttet til global arbeidsdeling, er handelspolitikk. Flere land ønsker å beskytte egen matindustri gjennom handelspolitikk. Dette har særlig rammet sjømatsektoren inn mot EU, hvor enkelte sjømatprodukter, som krever mye bearbeiding, har ekstra tollsatser. I tillegg blir handelspolitikk brukt som virkemiddel i utenrikspolitiske spørsmål. Både i forhold til Kina og Russland har dette fått konsekvenser for sjømatsektoren.

En annen dimensjon av handelspolitiske forhold, som påvirker både sysselsetting og konkurransekraft, er bruk av ulike former for subsidier som blir benyttet for å beskytte lokale aktører. Dette ser vi både i viktige eksportmarkeder for norsk fiskeindustri og i forhold til andre norske matprodusenter i det nasjonale matvaremarkedet.

En annen viktig årsak til økt global arbeidsdeling i verdikjeden for fisk landet og oppdrettet i Norge, er norske lønns- og arbeidsforhold. Arbeidsoppgavene i industrien er ofte fysisk krevende og lønnsnivået er lavt sammenlignet med alternative arbeidsplasser. Lønnsnivået i Norge er høyt og arbeidsledigheten har vært lav sammenlignet med andre land. Derfor har store deler av sysselsettingen i norsk industri – også i sjømatsektoren – blitt flyttet til lavkostland. Det har blant annet bidratt til at konkurransekraften til produkter basert på norsk råstoff i det globale matvaremarkedet har blitt styrket. Dette har imidlertid skjedd på bekostning av antall arbeidsplasser i norsk fiskeforedling. En viktig indikator for denne «eksporten» av arbeidsplasser er utviklingen i produktporteføljen til norsk sjømateksport. Stadig større volum av «ubearbeidet» fisk eksporteres fra Norge og danner grunnlag for arbeidsplasser i andre land. Produktporteføljen er viktig for å forstå utviklingen i sysselsettingen – og potensial for økt sysselsetting. Noen produkter er mer arbeidsintensive enn andre.

I kraft av at store deler av sysselsettingen i fiskeindustrien er ensformig og fysisk belastende, ligger det til rette for utvikling av teknologi som erstatter slike arbeidsoppgaver. I så måte vil teknologiske forbedringer bidra til å redusere sysselsettingen. Dette insentivet blir forsterket av at arbeidskraftkostnadene er relativt høye i Norge.

Etter at Norge ble medlem av EØS høsten 1994, ble arbeidsmarkedet utvidet. Senere utvidelser av EU i 2004 og 2007 har gjort dette arbeidsmarkedet større og det har fått konsekvenser for tilgangen på

arbeidskraft i Norge. Den økt tilstrømmingen av arbeidskraft er mest omtalt i bygge- og anleggssektoren, men gjør seg også gjeldene i helsesektoren og i primærnæringene. Bruk av utenlandsk arbeidskraft i sesonger, både i jordbruk og fiskeri, er velkjent. Dette har også endret rekrutteringspotensialet for sjømatindustrien vesentlig de siste årene, og i 2015 sank andelen norske arbeidere til under 50 % (se kapittel 2).

Lønnsomheten i fiskeindustrien er over tid svak. Det har blant annet sammenheng med høyt lønnsnivå i Norge sammenlignet med mulighetene i en global verdikjede (Henriksen, 2013). I villfisknæringen er det sesongbaserte fangstmønsteret utfordrende for kontinuitet i produksjonen og kapasitetstilpasning. Både institusjonelle forhold og lave inngangsbarrierer, gjør at industriledet ofte havner i en priskonkurrans om råstoffet og blir presset på pris av kundene. I så måte akkumuleres ofte overskuddet i verdikjeden i primærleddet eller hos en fornøyd konsument som får billigere og bedre produkter.

4 Strategier for økt sysselsetting

Hensikten med dette avsnittet er å drøfte hvilke strategier som kan utvikles for å øke sysselsettingen i norsk landbasert fiskeindustri. Slike strategier må utvikles i den enkelte bedrift, samtidig som offentlige myndigheter må utvikle institusjonelle rammer som gjør det attraktivt for bedriftene å implementere strategier som fører til økt sysselsetting. I dette avsnittet vil vi først og fremst rette oppmerksomheten mot institusjonelle rammer som kan bidra til å øke slik sysselsetting. I vår drøfting vektlegger vi de samme faktorene som påvirker sysselsettingen i fiskeindustrien som vi har redegjort for i forrige kapittel. Vi vil på en systematisk måte gå gjennom ulike institusjonelle forhold som kan påvirke disse faktorene slik at sysselsettingen øker. Vi vil i vår drøfting vektlegge at justeringer av institusjonelle rammer må skje innenfor dagens handelspolitiske og fiskeripolitiske handlingsrom. Drøftingen er organisert rundt den enkelte faktor. Ettersom de ulike faktorer ikke er uavhengig av hverandre – vil valg av strategier være forankret i effektene av et samspill mellom ulike faktorer. For eksempel er den overordnede utfordringen at for å skape rom for økt sysselsetting i fiskeindustrien, må større verdier skapes totalt eller hentes fra øvrige ledd i verdikjeden.

4.1 Biologi

Det er altså en nær sammenheng mellom volum tilgjengelig for fiskeindustrien og sysselsetting. En strategi for å øke sysselsetting, kan derfor være å øke volum tilgjengelig for fiskeindustrien i årene som kommer. Myndighetene regulerer volumet strengt gjennom fiskekvoter og oppdrettskonsesjoner. På kort sikt kan dette skje gjennom økte fiskekvoter og flere konsesjoner. Dette er imidlertid en risikofyllt strategi – bestander kan lett overbeskattes ved for høye kvoter og sykdomsproblemer ødelegge for økte volum av oppdrettet fisk ved flere konsesjoner. I et litt lengre perspektiv er altså dette en farefull strategi fordi fiskekvoter og oppdrettskonsesjoner må fastsettes innenfor langsiktig miljømessig bærekraftige rammer.

Det er nok også fortsatt et potensial for forbedring av fiskeriforvaltningen – som på sikt kan bidra til å øke kvotene. Det kan skje gjennom både nasjonalt og internasjonalt arbeide for å komme ulovlig og uregistrert fiske til livs. Særlig viktig for Norge vil det være å jobbe med arter og områder hvor slikt fiske bidrar til å redusere landinger i norske havner. Det er også viktig å jobbe med like konkurranse-betingelser internasjonalt, for å gjøre det attraktivt både for norske og andre lands fiskefartøy å lande fisk i norske havner.

I utgangspunktet skal norsk fiskeriforvaltning være såkalt økosystembasert – der forvaltningen av den enkelte bestand blir sett i sammenheng med den enkelte arts betydning i det totale økosystemet. I dag forvaltes imidlertid artene i stor grad med egne kvoter – gjerne knyttet opp mot et mål om å maksimere langtidsutbyttet i form av volum. I et fremtidig økosystembasert forvaltningssystem er det mulig å tenke seg at andre overordnede mål kan bygges inn. Det synes imidlertid vanskelig å tenke seg at prioriteringen mellom ulike arter i fremtiden skal knyttes sterkere til i hvor stor grad ulike arter bidrar til sysselsetting i landindustrien.

Norsk fiskeindustri eksistens er basert på lokalisering nært store havområder med mange store kommersielt viktige fiskebestander som forvaltes sammen med mange andre nasjoner. Høye og langsiktig bærekraftige bestander er avhengige av gode vekstforhold for fisk som beveger seg over store havområder. Reint hav og gunstig havtemperatur er derfor avgjørende både for bestands-

utvikling, kvoter og ernæringsverdi av alle levende arter som høstes. Gode globale forvaltningsregimer som prioriterer arbeidet med å unngå havforurensing og beholde gunstige temperaturforhold i havet er derfor avgjørende for høsting av store volum i våre nære havområder. Dette behovet blir selvsagt forsterket av at også det norske marine oppdrettet er bygd opp rundt det fortrinnet som reint hav og gunstige sjøtemperatur gir.

Innenfor en strategi som er basert på økt volum, er imidlertid en mulighet å sørge for at både kvotene og oppdrettskonesjonen blir utnyttet bedre. For eksempel vet vi at det i deler av fiskerinæringen er et potensial for økt volum fordi restråstoff i dag dumpes til havs. I tillegg er det flere forhold som indikerer at det er rom for å forbedre kvaliteten på den fisken som landes. Innenfor oppdrett er det også svinn knyttet til rømming og sykdom.

Aktuelle tiltak for å øke tilgang på råstoff;

- Institusjonelle rammer som bidrar til å øke andelen av kvotene som landes, og øker kvaliteten på det som landes, vil bidra å øke volum tilgjengelig og dermed sysselsettingen.
- Institusjonelle rammer som bidrar til å redusere svinn knyttet til rømming og sykdom i oppdrett, vil bidra til å øke volum tilgjengelig og dermed sysselsettingen.
- Internasjonale regler som gir like konkurransevilkår for landing av fisk i ulike regioner.

En strategi som også kan bidra til å øke volum tilgjengelig for fiskeindustrien er å fange/høste arter som i dag ikke utnyttes. Samme strategi overført på oppdrett vil innebære at nye arter som i dag ikke oppdrettes. En strategi som baseres på å introdusere nye arter må også forankres innenfor bærekraftige rammer. I tillegg må en slik strategi bygge på lønnsomhet. For eksempel kan det være slik at lokaliteter for nye arter innebærer at tilgjengelige lokaliteter for laks reduseres, eller at nye arter i oppdrett kommer i konkurranse med samme art fanget fra en vill natur. Det kan også være sånn at hovedårsaken til at arter ikke utnyttes i dag, er at det ikke er lønnsomt. I så måte vil produktutvikling knyttet til utnyttede arter på sikt kunne bidra til økt sysselsetting.

4.2 Lokalisering og struktur

En annen strategi kan være å øke sysselsetting gjennom relokalisering av anleggene. Det kan for eksempel være knyttet til bedre tilgang på fisk, arbeidskraft, marked eller logistikk. Endringer i bestandssituasjon, oppdrettskonesjoner, flåtestruktur og landingsmønster kan føre til at lokalisering av produksjonsanlegg kan bidra til å øke tilgang på råstoff og gi større sysselsetting i enkelte regioner. En utfordring i et nasjonalt perspektiv er selvsagt at dette kun bidrar til å endre konkurranseforholdene mellom eksisterende bedrifter og mellom ulike ledd av verdikjeden.

En annen utfordring kan være at en slik relokalisering innebærer at større deler av produksjonen legges utenfor landets grenser. Det kan for eksempel være drevet frem av tilgang på billigere arbeidskraft, handelspolitiske forhold, logistikk og markedsforhold.

4.3 Global arbeidsdeling

Flere forhold indikerer at et lite innenlandsmarked, høye lønnskostnader, effektiv logistikk og nærhet til globale markedsplasser har bidratt til økt eksport av ubearbeidet råstoff både fra oppdrett og fiskeri.

Lavere lønnsnivå og høyere arbeidsledighet er neppe aktuelle virkemiddel for å utfordre denne utviklingen. Virkemiddel som søker å styre denne utviklingen gjennom avgiftsregimer for ubearbeidet råstoff, er heller ikke aktuelle fordi det vil bryte mot norske handelspolitiske forpliktelser.

En alternativ tilnærming, er at globaliseringen av arbeidsmarkedet har bidratt til at norsk fiskeindustri er blitt mer attraktivt på arbeidsmarkedet – ikke for norske arbeidstakere, men for utenlandske arbeidstakere fra regioner med lavt lønnsnivå og høy arbeidsledighet (se Henriksen *et al.*, 2017). Tall indikerer at ulempene i det nasjonale arbeidsmarkedet – knyttet til sesongaktivitet, lokalisering av anleggene og arbeidsoppgavene – er redusert gjennom de mulighetene som et globalt arbeidsmarked har gitt.

I en global økonomi er like rammevilkår viktig for å få en effektiv global arbeidsdeling. Flere forhold tyder på at utenlandsk produksjonskapasitet er bygd opp gjennom ulike former for subsidier. Samtidig vet vi at det fins ulike former for importavgifter på norsk sjømat som straffer arbeidsintensive produkter. Økt innsats globalt for å fjerne subsidier i matproduksjon, og importavgifter på arbeidsintensive norske sjømatprodukter, kan bidra til å redusere eksport av ubearbeidet råstoff. I samme retning vil det være å arbeide internasjonalt for gode lønns- og arbeidsvilkår i den globale fiskeindustrien.

Flere forhold tyder på at lave transportkostnader er viktig for hvor ulike deler av verdikjeden lokaliseres. Ulike regimer med hensyn på drivstoffavgift kan bidra til å bestemme hvor ulike deler lokaliseres. I så måte vil en harmonisering av skatter- og avgifter være virkemiddel for å redusere eksporten av råstoff til lavkostland.

Valutakursen påvirker sterkt konkurranseposisjonen til norsk landbasert fiskeindustri. Verdien av den norske kronen har over lang tid vært historisk sterk. Dette er først og fremst knyttet til den høye oljeprisen. Oljeprisfallet, og konsekvensene det har hatt for verdien av den norske kronen, har derfor bidratt til å styrke konkurranseposisjonen til den landbaserte fiskeindustrien. Valutakursen er ikke bare et resultat av utviklingen i oljeprisen. Verdien av den norske kronen er også påvirket av den generelle økonomiske politikken som til enhver tid føres. En økonomisk politikk som bidrar til å svekke verdien av den norske kronen, vil i seg selv bidra til å styrke konkurranseposisjonen til sjømatsektoren. Hvorvidt denne gunstige effekten vil tilfalle landbasert industri generelt, og bidra til økt sysselsetting spesielt, er vanskelig å forutsi. Flere forhold tyder på at den siste svekkelsen av kronen bidro til økt lønnsomhet på kort sikt i denne industrien, men at denne gevinsten over tid i stor grad tilfaller primærleddet, fiskeflåten og sluttforbruker.

4.4 Lønns- og arbeidsforhold

En viktig forutsetning for økt sysselsetting i fiskeindustrien er konkurranseforhold i arbeidsmarkedet. Norge har opplevd en sterk lønnsvekst og lav arbeidsledighet sammenlignet med andre land. Denne er først og fremst drevet frem av høy oljepris som har gitt stor aktivitet og lønnsomhet i olje- og gassektoren.

Flere forhold tyder på at dette er en utvikling som er i ferd med å snu. Oljeprisfall og svekket lønnsomhet i olje-gassektoren har dempet lønnsveksten, og gjort andre sektorer mer attraktive i arbeidsmarkedet. Lokalisering, lønnsnivået og arbeidsoppgavene i landbasert fiskeindustri gjør imidlertid ikke landbasert fiskeindustri attraktiv i det norske arbeidsmarkedet.

I hvor stor grad arbeidstakere vil finne norsk landbasert fiskeindustri interessant som arbeidsplass, avhenger sterkt av hvilke lønns- og arbeidsforhold industrien kan tilby. Fire forhold synes å være viktige utfordringer; geografisk lokalisering, lønnsnivå, arbeidsoppgaver og grad av sesongarbeid. For å øke attraktivitet, må industrien kunne tilby arbeidsplasser på steder folk ønsker å bosette seg, god avlønning, helårige arbeidsplasser som er minst mulig fysisk belastende.

Flere forhold – for eksempel landingsmønster og internasjonal konkurranse – tyder på at disse utfordringene er vanskelig å møte for norsk landbasert fiskeindustri. Behovet for å utvikle strategier for å møte disse utfordringene er imidlertid mindre, fordi landbasert fiskeindustri ikke har problemer med å skaffe godt kvalifisert og motivert arbeidskraft som ikke stiller strenge krav til lønn, som gjerne tar jobber intensivt i hektiske sesonger på små plasser. Disse er gjerne arbeidstakere som kommer fra regioner innenfor EØS-området med høy arbeidsledighet og lave lønninger. I så måte har økt globalisering av arbeidskraftmarkedet bidratt til å redusere kostnadsulempene som norsk landbasert fiskeindustri tradisjonelt har hatt. Det har samtidig gitt industrien langt større fleksibilitet kapasitetsmessig til å håndtere store sesongmessige svingninger i råstofftilgangen (se drøfting av dette i Henriksen *et al.*, 2017).

4.5 Produktvalg

Produktvalgene til fiskeindustrien er ofte knyttet til hvilket produkt som til enhver tid er mest lønnsomt å produsere med utgangspunkt i bedriftens kapasitet, teknologi og kunnskap. På kort sikt vil også gjeldende kontrakter være avgjørende. I tillegg vil produktporteføljen til en fiskeindustribedrift være avhengig av tilgang på råstoff. Særlig i den delen av fiskeindustrien som baserer seg på råstoff fra fiskefartøy, vil det være stor usikkerhet knyttet til råstoff langs dimensjoner som art, volum, størrelses-sortering, tidspunkt og råstoffkvalitet. Disse dimensjonene er ofte avgjørende for produktvalg. Det innebærer at i store deler av året er produktvalget tilbudsrevet, snarere enn drevet av etterspørselsforhold og dekningsbidrag. I store deler av året er knapp faktor tilgang på egnet råstoff, mens det i intensive sesongtopper vil være produksjonskapasitet som er den knappe faktoren. Dette er en situasjon som først og fremst har sammenheng med hvordan fiskens biologiske vandringsmønster påvirker tilgjengelighet og fangstkostnader.

I den grad institusjonelle forhold kan bidra til å legge forholdene til rette for valg av produkter som er mer arbeidsintensive, er det to forhold som bør påvirkes: råvarekvalitet og sesongprofil. Dersom råvarekvaliteten forbedres, gir det bedriftene større valgmuligheter til å velge arbeidsintensive produkter. Dersom sesongtoppene kan dempes, gir dette bedriftene større deler av året hvor produksjonskapasitet ikke er knapp faktor og dermed bedre kapasitetsutnyttelse. Både sesongprofilen og kvalitetsstatus kan til en viss grad manipuleres gjennom fangstreguleringer og organiseringen av førstehåndsmarkedet. Eksempler på slike tiltak er;

- Kvalitetsbasert prising i førstehåndsmarkedet
- Kvalitetsbasert premiering i fangstreguleringene
- Fangstreguleringer som demper sesongtoppene

Fiskeindustri som lever av å foredle oppdrettet fisk befinner seg i et langt mer forutsigbart råvaremarked enn sine kollegaer i fiskerinæringen. Kvaliteten er mindre varierende og sesongtoppene ikke like dramatiske. Det innebærer for eksempel at de i større grad kan operere med kontrakter mot både kunder og leverandører. Det innebærer også at automatisering av fysisk belastende arbeids-

operasjoner er enklere. At de samtidig ofte er eid av oppdrettere, bidrar til å gjøre produktvalgene enklere. Til tross for dette ser vi altså at produktene som velges er lite arbeidsintensive. Det har nok først og fremst sammenheng med lønnsnivå, handelspolitikk og avstand til sluttmarkedene. Dette er eksterne forhold som i liten grad kan endres med nasjonale institusjonelle grep.

Valg av produkt er først og fremst knyttet til lønnsomheten til ulike alternative produkter. Ettersom en stor del av sysselsetting i fiskeindustrien er knyttet til å sløye og fjerne bein fra fiskekjøtt, vil dette være operasjoner som får aktualitet i det øyeblikket bein og innvoller får økt verdi. I så måte vil all produktutvikling knyttet til disse bestanddelene, bidra til økt sysselsetting. Det vil samtidig bidra til å redusere transportbehovet for sjømatprodukter. Påbud om sløying på land for kystflåten og innfrysing av biprodukter om bord, vil øke volum tilgjengelig for industrien betydelig.

4.6 Teknologit utvikling

Utvikling av teknologi kan være en tilnærming for å møte utfordringen med at store deler av den norske råstoffbasen blir sendt ubearbeidet ut av landet. Det foregår da også en kontinuerlig forbedring teknologisk. Teknologiforbedringer som fjerner fysisk belastende arbeidsoperasjoner og effektiviserer produksjonen vil raskt bli implementert. Dilemmaet vil være at slik teknologi vil redusere sysselsettingen i industrien – ikke øke den.

En annen mulighet er at ny teknologi bidrar til å gjøre industrien mindre sårbar for kostnadsulempen ved å være lokalisert i Norge. Det kan for eksempel innebære at større deler av fileteringen kan automatiseres og at biproduktene fra slik bearbeiding blir tilgjengelig i Norge. En hovedutfordring for å lykkes med en slik strategi vil være økt behov for standardisering av råstoffet – både med hensyn til størrelse og kvalitet - fra fiskeriene. Samtidig vil en slik strategi være sårbar ved at slik teknologi enkelt også kan implementeres hos globale konkurrenter.

All teknologisk utvikling og institusjonelle grep som kan bidra til å heve kvaliteten på råstoffet, vil være nyttig for å øke sysselsetting og bearbeiding i Norge. Flere forhold tyder på at slik teknologi vil være viktigst i fangstleddet. De viktigste årsakene til dårlig råstoffkvalitet er store hal – trål og snurrevad og lang ståtid (garn og line). Dette kan dels løses gjennom krav til redskap for fangstbegrensning i trål og snurrevad. Også fangstreguleringer knyttet til redskapsmengde og ståtid vil bidra til å redusere uønsket fangstadferd. Sertifisering av fartøy med hensyn på fangstvolum koblet mot behov for mannskap kan også være en vei å gå.

Flere forhold tyder på at sysselsettingen inn mot sjømatsektoren i større grad kommer innenfor teknologi og teknologit utvikling. Dette ser vi først og fremst i oppdrettssektoren, men også i villfiskdelen. I våre analyser av ringvirkninger, både fra fiskeri og fra oppdrett, er det et utviklingstrekk at stadig større aktivitet er knyttet til underleverandører til sjømatsektoren. Det indikerer at veksten i sysselsetting i sektoren kommer her, snarere enn i bearbeiding av fisk. Dette er interessant å følge, ikke bare i forhold til sysselsetting og nye arbeidsoppgaver, men også knyttet til landindustriens konkurranseposisjon. Mye tyder på at innovasjoner i sektoren er drevet frem av leverandørkorpset til landindustrien. Særlig blir det spennende å følge om bedrifter som tidligere hadde sitt marked innenfor olje- og gassektoren, lykkes med å utvikle produkter som bidrar til å øke konkurransekraften til landindustrien av sjømatsektoren.

4.7 Lønnsomhet

Det økonomiske grunnlaget for økt sysselsetting i landbasert fiskeindustri er selvsagt knyttet til lønnsomheten. I så måte vil alle strategiske grep som kan bidra til økt lønnsomhet i denne delen av sjømatsektoren være gode bidrag til å øke sysselsettingen i industrien. Det innebærer at det økonomiske overskuddet i denne delen av verdikjeden må økes. Det kan skje gjennom å øke volum eller øke marginene gjennom kostnadsreduksjon og/eller verdiøkning. Det kan selvsagt også oppnås gjennom sterkere forhandlingsmakt i verdikjeden.

Dagens førstehåndsmarked gir stor makt til fangstleddet. Samtidig sliter dette markedet med å få på plass kvalitetsbasert prising. I den grad institusjonelle grep kan bidra til å styrke markedsmakten til den landbaserte fiskeindustrien, og rigge markedet bedre for kvalitetsbasert prising, vil dette være institusjonelle grep som kan bidra til å øke sysselsettingen i den landbaserte fiskeindustrien.

Erfaringene med hvordan gevinsten knyttet til svekkelsen av den norske kronen ble fordelt, tyder imidlertid på at en viktig årsak til at fiskeindustrien «forhandler bort» lønnsomheten til andre deler av verdikjeden er knyttet til en iboende overkapasitet. Årsaken til dette problemet er først og fremst at etableringskostnadene i dette leddet – både nasjonalt og globalt – er lave. En strategi kunne selvsagt være å gjøre det vanskeligere å etablere seg i dette leddet – gjennom for eksempel institusjonelle grep. En slik strategi har imidlertid dårlige kår knyttet til konkurranseregler etablert i EØS-avalen. I tillegg vil vel neppe reduserte muligheter for å etablere seg i dette leddet være en smart strategi for å øke sysselsettingen i dette leddet.

Flere forhold tyder imidlertid på at etableringskostnadene er økende i dette leddet. Det har blant annet sammenheng med at stadig større deler av bedriftene har et sterkt finansielt og organisasjonsmessig fundament som gjør det vanskeligere for nye aktører å etablere seg. De mest lukrative lokaliseringene er allerede «okkupert», og stadig flere av aktørene har et solid finansielt fundament ved at de høster ressursrenter som fristilte aktører ikke har muligheter for. Denne ressursrenten høstes dels gjennom oppdrettskonsesjoner og dels gjennom fangstrettigheter. Når stadig større deler av industrien enten er eid av aktører som har eierskap i fiskefartøy, og/eller oppdrettskonsesjoner, er det vanskelig for fristilte aktører i fiskeindustrien å overleve. Stadig mindre andeler av råstoff blir tilgjengelig for slike aktører, og de mangler den finansielle tryggheten som fangstrettigheter og oppdrettskonsesjoner gir. I tillegg har disse vertikalt integrerte selskapene et konkurransefortrinn i forhold til både kapasitetstilpasning og koordinering. Konkurransesituasjon blir ytterligere svekket dersom de vertikalt integrerte selskapene bruker sin konkurranseposisjon til å kryss-subsidiere råstoffkjøp i det åpne råvaremarkedet.

Økonomisk teori påpeker imidlertid at vertikalt integrerte selskaper har en tendens til å ha en mindre effektiv bruk av arbeidsstokken. I så måte kan økt vertikal integrering innebære høyere sysselsetting, enn når tilsvarende volum bearbeides i velfungerende mellommarkeder med sterkt spesialiserte aktører i de ulike leddene. På den andre siden kan vertikal integrering innebære bedre kontroll og sikkerhet knyttet til evne til å forplikte seg i sluttmarkedene. Det kan blant annet innebære at mer sofistikerte og arbeidskrevende produkter blir produsert.

4.8 Helårige arbeidsplasser og fleksibilitet

Mange av de strategiene som vi har drøftet hittil har vært knyttet til å øke antall sysselsatte. I liten grad har vi drøftet strategier for å dempe sesongbasert aktivitet. Avslutningsvis skal vi rette oppmerksomheten mot den sesongbaserte aktiviteten i fiskeindustrien, og alternative strategier for å dempe sesongsvingningene i produksjonen – og gjennom slike oppnå større kontinuitet gjennom et produksjonsår. Disse strategiene er først og fremst knyttet til valg på bedriftsnivå, men det er selvsagt ulike institusjonelle rammer som i større eller mindre grad legger til rette for slike strategier.

Slik strategier vil i større grad være rettet mot å akseptere de underliggende drivkreftene for svingningene, og heller rette oppmerksomheten mot hvordan landindustrien i større grad kan tilpasse seg disse.

Det er for eksempel en velkjent strategi å produsere ulike arter i løpet av et år. Det har sammenheng med at sesongtoppen for landinger av ulike arter kommer i ulike deler av året. Dette er for eksempel en kjent strategi for både pelagisk sektor og hvitfiskektoren. Flere av de pelagiske bedriftene kjøper for eksempel NVG-sild, lodde, makrell, nordsjø-sild og hestmakrell for å få mest mulig kontinuitet i sin årsproduksjon.

Det er også en strategi å bruke konservering av råvarer som en strategi for å dempe sesongsvingene i råvaretilgangen. Dette ser vi for eksempel i suksessen til klippfiskeindustrien – som henter råstoffet sitt fra ferskt råstoff (i hovedsesongen) og konservert råstoff (fryst og saltet) utenfor sesongen.

En annen strategi er selvsagt å søke å dempe sesongsvingningene gjennom å ha mange ulike leverandører - for eksempel kystflåte, havfiskeflåte og utenlandske fartøy. En annen er å være lokalisert med mottaksanlegg på forskjellige plasser som har sin sesongtopp på forskjellige tider av året.

I slekt med disse strategiene er å lagre fisken levende etter at den er fanget. På den måten åpner det seg nye muligheter for både å dempe sesongsvingningene og skreddersy ferske produkter til et tidspunkt som kunden ønsker. Her er det for eksempel lagret spesifikke fangstreguleringer for å premiere slik lagring.

Det er også en mye anvendt strategi å bruke produktporteføljen til å tilpasse seg råstoffsvingningene. For eksempel ved å produsere produkter med lav bearbeidingsgrad i de mest hektiske delene av sesongen og mer arbeidsintensive produkter i perioder med dårlig tilgang på råvarer. Flere av de mest suksessfulle anleggene innenfor hvitfiskeindustrien har reindyrket denne strategien.

En strategi for å utvikle helårige arbeidsplasser er vertikal organisering gjennom eierskap i primærleddet. Dette er en strategi som er gjennomført i oppdrettsdelen av industrien. Det er svært få foredlingsanlegg for oppdrettsfisk som ikke har kontroll gjennom eierskap i oppdrettsanlegg. Til tross for denne muligheten i oppdrettssektoren, er produktmønsteret preget av at store volum oppdrettsfisk omsettes ubearbeidet. Dette er mer omstridt og problematisk i fiskerinæringen. Her setter lovverket begrensinger gjennom Deltakerloven. Samtidig er det forsøkt å koble industri og flåte gjennom ulike dispensasjoner fra denne regelen. Erfaringene er ikke bare positive – og fortsatt er leveringsplikten til torsketrålerne svært omstridt og vanskelig å håndtere både politisk, institusjonelt og industrielt.

Flere strukturelle trekk er interessante når det gjelder hvilke strategier bedriftene faktisk velger – innenfor dagens institusjonelle rammer. Den høye lønnsomheten i oppdrettssektoren og i flåteleddet er viktig for å forstå dette. To strategier synes å ha dominert den strategiske reposisjoneringen som har funnet sted. Med utgangspunkt i overskudd fra oppdrettssektoren har vi sett store oppkjøp av landindustri i villfiskdelen. Samtidig har vi sett at aktører, med utgangspunkt i flåteleddet, har kjøpt opp landindustri, forankret i villfiskdelen. Strategien bak dette kan være todelt. Oppdrettsnæring ønsker å øke sin råvarebredde i kraft av at volumveksten er stoppet opp på grunn av dyre konsesjoner og stopp i nytildelinger. Flåten kan være opptatt av å trygge verdien av sine råvarer gjennom oppbygging/oppkjøp av eget salgssledd. En annen dimensjon i denne formen for vertikal integrering, er også at fartøy fra pelagisk sektor, kjøper seg opp i hvitfisksektoren.

Det har i liten grad vært strukturelle oppkjøp fra landindustri inn mot oppdrett og fiskeflåte. Dette er nok først og fremst knyttet til at lønnsomheten har vært høy i primærleddet. En viktig årsak til dette er nok at tilgang på nye rettigheter er stoppet opp – dels på grunn av lukking av fiskeriene og at tildeling av nye oppdrettskonsesjoner er satt på vent. Samtidig er både oppdrettskonsesjoner og fangstrettigheter gjort omsettelig. Høy lønnsomhet og omsettelighet har materialisert et finansielt fundament som har bidratt til å legge forholdene til rette for både horisontal integrering og nedstrøms vertikal integrering. Flere forhold indikerer at dette har gjort landindustrien mer finansielt robust og mindre sårbar for sesongsvingninger. Om dette materialiserer seg i form av mindre sesongbasert sysselsetting, gjenstår å se. Om dette gjør at større deler av råstoffet bearbeides nasjonalt, gjenstår også å se.

Institusjonelle grep som kan brukes til å styre oppdretts- og fangstleddets strategiske posisjonering både horisontalt og vertikalt, er selvsagt knyttet til vilkår ved konsesjonene når det gjelder konsentrasjon, avkorting og nasjonalt eierskap. En viktig dimensjon institusjonelt vil selvsagt også være ressursrentebeskatning. En interessant observasjon er i så måte at i dagens industristruktur er stadig flere av bedriftene på land forankret i et eierskap som enten høster ressursrente i form av fangstrettigheter og/eller oppdrettsrettigheter. Hvordan dette påvirker mulighetene for økt sysselsetting og mindre grad av sesongbasert sysselsetting, blir spennende å undersøke i årene som kommer.

5 Referanser

Bendiksen, B.I. (2016). Sysselsetting i norsk sjømatindustri, Notat 06.09.2016, Nofima AS

Henriksen, E., I.K. Pettersen & D Zhang (2017). Bruk av permitteringer og utenlandsk arbeidskraft i fiskeforedling. Deskriptiv statistikk og kvantitativ og kvalitativ analyse. Rapport 21/2007. Nofima. <https://nofima.no/pub/1493337/>

Henriksen, E. (2013). Lønnsom foredling av hvitfisk i Norge – hva skal til? Nofima-rapport 44/2013, oktober.

Iversen, A. (red) m /flere, 2016, Fisken og Folket, Orkana, august.

